

GÜNEY SİBİRYA ARKEOLOJİSİ VE ŞAMANİZM

Sergen Çirkin 1988 yılında Ankara'da doğdu. 2010 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden mezun oldu. İlk arkeolojik kazı çalışmasını, İzmir Liman Tepe ve Sualtı Kazıları'nda 2007 yılında yaptı. 2008-2012 yıllarında Kapadokya bölgesinde Acemhöyük ve Köşkhöyük kazılarında çalıştı. En eski mağara kilise olarak bilinen Antakya St. Pierre Kilisesi'nin eteklerinde yürütülen mozaik kazısı çalışmalarında yer aldı ve dinler tarihi alanına yöneldi. Şamanizm ve kabile inançları konulu yüksek lisans tezini 2015 yılında savundu. Bu kitabın taslağını içeren ilk sunumunu Seul'de uluslararası bir sempozyumda sundu. Ardından Ankara'da "Altay Halklarının Dilsel ve Tarihsel Kökeni" adlı bir çalıştay düzenledi ve konu çevresinde farklı bilim dallarının buluşmasını sağladı. Ortak kitaplarda ve çeşitli dergilerde makaleleri bulunmakta; halen *Cumhuriyet* gazetesi ve *Ayarsız* kültür edebiyat dergisinde yazmaktadır.

SERGEN IRKİN

**Güney Sibirya Arkeolojisi
ve Şamanizm**

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5337
Tarih - 134

Güney Sibirya Arkeolojisi ve Şamanizm / Sergen Çirkin

Kitap editörü: Derya Önder
Düzeltili: Başak Günsever

Kapak ve sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Arzu Yaraş

Baskı: A4 Ofset Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.
Otosanayi Sitesi Yeşilce Mah. Donanma Sok.
No: 16 Seyrantepe - Kağıthane / İstanbul
Telefon: (0 212) 281 64 48
Sertifika No: 12168

1. baskı: İstanbul, Nisan 2019
ISBN 978-975-08-4461-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2018
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İçindekiler

Kısaltmalar • 10

Haritalar • 11

Önsöz • 13

Giriş • 15

Coğrafya • 16

Sibirya Hakkında İlk Araştırmalar ve Kazı Tarihçesi • 20

Güney Sibirya'nın Arkeoloji ve Etnografya Müzeleri • 23

I. BÖLÜM

Güney Sibirya Arkeolojisi

1. Neolitik Çağ • 29

Güneydoğu Urallar • 31

Doğu Urallar • 31

Orta İrtiş ve Baraba Ovası • 32

Orta Ob Havzası • 33

Yukarı Ob Havzası • 33

Altaylar ve Yukarı Yenisey Havzası (Tuva) • 34

Orta Yenisey Havzası (Hakasya-Minusinsk) • 36

Baykal ve Angara Havzası • 37

Transbaykal • 42

Amur Havzası • 42

2. Eneolitik Çağ • 59

Güneydoğu Urallar • 60

Doğu Urallar • 61

Orta İrtiş ve Baraba Ovası • 62

Orta Ob Havzası • 62

Yukarı Ob Havzası • 63

Altaylar, Yukarı Yenisey (Tuva) ve Orta Yenisey (Hakasya) • 63

Afanasyevo Kültürünün Yerel Bir Formu: Şemirşek Kültürü • 66

Baykal ve Angara Havzası • 68

Transbaykal Bölgesi • 71

Amur Havzası • 71

3. Erken Tunç Çağı • 85

Güneydoğu Urallar • 86

Doğu Urallar • 89

Aşağı Tobol Havzası • 91

Orta Ob Havzası • 92

Orta İrtiş-Baraba Ovası • 92

Yukarı Ob Havzası • 93

Altaylar • 95

Yukarı Yenisey (Tuva) ve Orta Yenisey (Hakasya) • 96

Baykal Bölgesi • 100

Amur Havzası • 101

4. Orta Tunç Çağı • 113

Güneydoğu Urallar • 115

Doğu Urallar • 116

Aşağı Tobol Havzası • 117

Orta Ob Havzası • 118

Orta İrtiş ve Baraba Ovası • 119

Altaylar, Yukarı Yenisey (Tuva) ve Orta Yenisey (Hakasya) • 120

Baykal Bölgesi • 121

Amur Havzası • 121

5. Geç Tunç Çağı • 128

Güneydoğu Urallar • 129

Doğu Urallar • 129

Orta Ob Havzası • 130

Baraba Ovası • 132

Altaylar, Yukarı Yenisey (Tuva) ve Orta Yenisey (Hakasya) • 133

Baykal Bölgesi • 136

Amur Havzası • 137

6. Erken Demir Çağı • 146

Güneydoğu Urallar • 148

Doğu Urallar • 148

Orta İrtiş ve Baraba Ovası • 150

Orta Ob Havzası • 154

Yukarı Ob Havzası • 155

Altaylar • 156

Mayemir Evresi • 157

Pazırık Evresi • 157

Pazırık I Kurganı • 159

Pazırık II Kurganı • 160

- Pazırık III Kurganı • 161
- Pazırık IV Kurganı • 161
- Pazırık V Kurganı • 162
- Diğer Pazırık Kurganları • 163
- Tüekta Kurganı • 163
- Başadar I ve II Kurganları • 164
- Ulandırık Kurganları • 164
- Ukok Platosu ve Buz Kadın • 165
- Yukarı Yenisey (Tuva) • 166
 - Arjan Kültürü (Arjan I Kurganı)* • 167
 - Adli Bel Kültürü (Arjan II Kurganı)* • 169
 - Sagli Bazi Kültürü* • 172
- Orta Yenisey Havzası (Hakasya-Minusinsk) • 173
 - Baynov Dönemi* • 175
 - Podgornovo Dönemi* • 175
 - Saragaş Dönemi* • 176
 - Tes Dönemi* • 177
 - Tagar Buluntularının Genel Değerlendirmesi* • 178
- Baykal ve Transbaykal Bölgesi • 180
- Amur Havzası • 183
- 7. Geç Demir Çağı • 226**
 - Güneydoğu Ural, Doğu Ural, Orta İrtiş ve Baraba Ovası • 227
 - Orta Sargat* • 227
 - Geç Sargat • 228
 - Orta Ob Havzası • 228
 - Yukarı Ob Havzası • 230
 - Altaylar • 232
 - Şibe Evresi* • 232
 - Katanda Kurganları • 232
 - Şibe Kurganı • 232
 - Berel Kurganları • 233
 - Yukarı Yenisey (Tuva) • 234
 - Orta Yenisey Havzası (Hakasya-Minusinsk) • 235
 - Tagar Kültürü Tes Dönemi* • 235
 - Taşlık Kültürü* • 236
 - Baykal ve Transbaykal Bölgeleri • 239
 - Amur Havzası • 243

II. BÖLÜM

Çin Kaynakları Açısından Güney Sibirya Kültürleri

- Çin Arkeolojisi ve Sibirya • 275
- Eski Çin'de Tarih Yazıcılığı • 278
- Çin Hanedanlarına Ait Resmi Tarih Kitapları • 279
- Güney Sibirya'da Hunların Ortaya Çıkışı • 281
- Sibirya Arkeolojisinde Yenisey Kırgızları'nın Önemi • 282

III. BÖLÜM

Güney Sibirya'da En Erken İnançlar

- Animizm • 291
- Totemizm • 295
- Güney Sibirya İnançlarında Kültler • 303
 - Atalar Kültü ve Ölüm Maskeleri* • 303
 - Kutsal Yer ve Su Kültü* • 308
 - Ateş Kültü* • 310
 - Geyik ve Güneş Kültü* • 312

IV. BÖLÜM

Güney Sibirya Şamanizmi

- Şaman Sözcüğünün Etimolojisi • 321
- Güney Sibirya'da Üst Paleolitik Dönem • 324
- İlk Şamanlar • 327
- Güney Sibirya'da Şamanik İlk Topluluklar ve Göçler • 328
- Kişiyeye Şamanlık Güçlerinin Verilmesi • 331
- İlk Şamanın Doğuşuyla İlgili Sibirya Mitleri • 333
- Şamanizm'de İkiz İnanç • 334
 - Tin* • 335
 - Kut* • 335
 - Yula* • 336
 - Süne ve Üzüt* • 337
- Yardımcı Ruhlar • 339
- Şamanların Vasıfları • 340
 - Din Adamlığı* • 340
 - Ruh Güdücülük* • 341
 - Şifacılık (Otacılık)* • 343
 - Falcılık (Yarıncılık)* • 344
 - Ozanlık* • 346

- Törenler • 346
 Kurban Törenleri • 346
 Şamanlığa Giriş Törenleri • 349
 Bayram Törenleri • 350
Şamanizm'de Kozmolojik Tasarım • 351
Şamanizm'de Günah ve Ceza • 352
Şamanizm'de Tapınak Sorunu • 354
Şamanizm'de Kutsal Kitap Sorunu • 357
Şamanizm'de Peygamberlik Var mıdır? • 358
Ulusal Bir Tanrı: Tengri • 359
Şamanizm Bir Din midir? • 361

V. BÖLÜM

Güney Sibirya Şamanizmi'nde Kült Objeleri

- Şamanizmi Belgelemek • 369
1. **Arkeolojik Bulgulara Göre Kült Objeleri • 377**
 Altay-Sayan Dağları, Yenisey Havzası ve Baykal • 377
 Uzakdoğu Sibirya Bulguları • 384
 Batı Sibirya Bulguları • 385
 2. **Etnografik Bulgulara Göre Kült Objeleri • 406**
 Şamanik Giysi • 406
 Şamanik Başlık • 413
 Şamanik Maske • 416
 Şamanik Ayna • 417
 Şamanik Davul • 418
 Davulun Yapılışı ve İşlevi • 421
 Davul Tipleri • 423
 Davul Üstü Resimleri • 425
 Davul Tokmağı • 427
 Şamanik Asa • 427

Bitirirken • 443

Görsel Kaynakça • 447

Kaynakça • 455

Dizin • 467

Kısaltmalar

BMFEA	Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
EDÇ	Erken Demir Çağı
EHA	Erken Hint-Avrupalılar
ENÇ	Erken Neolitik Çağ
EPTM	Erken Plaka Taş Mezar Kültürü
ETÇ	Erken Tunç Çağı
GDC	Geç Demir Çağı
GNC	Geç Neolitik Çağ
GPTM	Geç Plaka Taş Mezar Kültürü
GTC	Geç Tunç Çağı
JEAA	Journal of East Asian Archaeology
OTÇ	Orta Tunç Çağı
SORAN	Sibirskoye Otdeleniye Rossiyskoy Akademii Nauk
TTK	Türk Tarih Kurumu

Haritalar

Harita 1. Asya iklim kuşakları.

Harita 2. Sibirya'da coğrafi adlandırmalar.

Harita 3. Neolitik Çağ'da Güney Sibirya kültürleri.

Harita 4. Eneolitik Çağ'da Güney Sibirya kültürleri.

Harita 5. Erken Tunç Çağı'nda Güney Sibirya kültürleri.

Harita 6. Orta Tunç Çağı'nda Güney Sibirya kültürleri.

Harita 7. Geç Tunç Çağı'nda Güney Sibirya kültürleri.

Harita 8. Erken Demir Çağı'nda Güney Sibirya kültürleri.

Harita 9. Geç Demir Çağı'nda Güney Sibirya kültürleri.

Önsöz

Sibirya'da zaman farklı işler; orada yüzyılların pek de önemi yoktur. Bu büyük kara parçasında toprak gibi, su gibi, zaman da adeta donmuştur. Sibirya'da kültürel devamlılık öylesine yoğundur ki binlerce yıllık zaman çizgisinde çağların ayrımına varmak, tarihin akışını izlemek çoğu kez imkân dışıdır. Ağır aksak akan bu tanrısal zamanı aydınlatacak ve onu yeniden okunur hale getirecek olan kilit sözcük ise Şamanizm'dir.

Şamanizm; tarih öncesinden modern çağlara uzanan bir inanç sistemi, Ural-Altay halklarının bir anlamda ortak bilinçaltıdır. Bu bilinçaltı o denli güçlüdür ki ona dair izler mevcut yaşamlarımızın bir parçası olmayı ısrarla sürdürüyor. Ancak bilim dünyasında geniş çevreler, uzun yıllar boyunca Şamanizm'i ilkel bir büyücülükten ibaret görmüş, bu inanç sisteminin felsefi yapısından ve tarihsel gelişiminden fazla söz etmemişlerdir. Neyse ki bugün modern araştırmacılar arasında, eskinin oryantalist düşüncelerini takip eden kişiler giderek azalmaktadır.

Ülkemizde telif veya çeviri, Şamanizm üzerine yazılmış kitapların tamamına yakını etnografik Şamanizm hakkındadır. Fakat biz bu kitapla Şamanizm'i yalnızca etnografik açıdan değil; arkeolojik açıdan da inceledik. Güney Sibirya arkeolojisi ve Şamanizm'i birlikte ele alarak, şamanik düşüncenin oluşum evrelerini irdeledik. Bu kitabın temelini oluşturan ilgili tez çalışmamız, geniş bir zaman dilimini inceleyen hacimli bir yayın olduğundan, katalog fişleme sırasında bazı maddi hatalar meydana gelmiştir. Bu tür hatalar elinizdeki kitapta düzeltilmiştir.

Sibirya arkeolojisi ve Şamanizm konuları, ülkemizde üzerinde fazlaca durulan araştırma sahaları değildir. Ancak her iki sahanın da Türk tarihi için önemi tartışmasızdır. Söz konusu alanlarda ülkemizde ilk sistemli araştırmaları Mustafa Kemal Atatürk başlatmış; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni de bu doğrultuda inşa ettirmiştir. Bizi bu sahaya iten güç, ilgili fakülteden mezun olmanın verdiği sorumluluk duygusuydu. Mevcut çalışmada Güney Sibirya'yla sınırladığımız içerik, amaçlanan asıl içeriğin yalnızca bir parçasıdır. Önümüzdeki yıllarda, herhalde çok daha kapsamlı yeni yayınlar doğacaktır.

Akademik çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen bölüm hocalarım Prof. Dr. Aliye Öztan, Prof. Dr. Yücel Şenyurt ve Dr. Öğr. Üyesi Merih Ereke'e; yazmam konusunda beni daima teşvik eden gazeteci yazar Özgen Acar'a ve Devlet Sanatçımız Şefika Kutluer'e; arkadaşlarım Dilek Baştaç, Mus-

tafa Gazel, Sabri Tere ve Ahmet Vurgun'a ve de tüm çalışmalarım boyunca yanımda olan aileme teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca yoğun takvimlerine rağmen kitabımızla ilgilenen Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık'a, görüş ve önerileriyle katkılarını sunan Güven Turan'a ve çalışmamızı en hassas biçimde gözden geçiren editörümüz Derya Önder'e içtenlikle teşekkürlerimi sunarım.

*Arkeolog Sergen Çirkin
Mart 2019, Ankara*

Giriş

Güney Sibiryâ coğrafyasında saptanmış arkeolojik kültürler, inanç sistemleri ve kült objeleri, bu çalışmanın kapsamını oluşturur. Bölgeden ele geçen arkeolojik bulgular; etnografik gözlemler ve Çin belgeleri gibi yazılı kaynaklarla birlikte değerlendirilmiş, bu sayede eski Sibiryâ kültürleri aydınlatılmaya çalışılmıştır. Güney Sibiryâ arkeolojisi hakkında mevcut bilgilerimizin tamamına yakını mezar buluntularına dayanır. Sibiryâ'nın Afanasyevo ve Andronovo gibi büyük ölçekli kültürleri dahi mezar buluntularına göre tasnif edilmiş, hatta bu kültürlerin pek çoğu bölgedeki mezarlıklardan adını almıştır.

Sibiryâ'da egemen yapıyı göçer çoban kültürleri oluşturur, bu sebeple kalıcı yerleşim yerleri son derece sınırlıdır. Yerleşik yaşam unsurlarının zayıflığı ve arkeolojik buluntuların çoğu kez mezarlardan ele geçmiş olması, bölge arkeolojisinin de mezar buluntuları üzerine inşa edilmesine sebep olmuştur. Gündelik yaşamda kullanılan herhangi bir çanak-çömlek, ok ucu veya süs eşyası, bir kült objesi vasfına sahip değildir. Fakat bu eserler mezarlara bırakıldığı andan itibaren inanç ve kültle ilgili birer obje haline dönüşecektir. Mezarlarda bulunan ok uçları veya çanak-çömlek parçaları, artık temel kullanım amaçları dışında inançla ilişkili birer kimlik kazanmıştır. Bu sebeplerle başta Şamanizm olmak üzere animizm ve totemizm gibi inanç sistemleri, Sibiryâ arkeolojisini aydınlatmak adına kilit konumdadırlar.

Ortadoğu'da öncü kentlerin inşası Neolitik Çağ gibi erken bir tarihte başlamış ve takiben büyük siyasal oluşumlar meydana gelmiştir. Bu yüzden Ortadoğu'da en erken dönemlerden itibaren kalabalık bir nüfus, karmaşık bir toplum yapısı ve hareketli bir kültürel yaşam görülür. Oysaki Sibiryâ'nın zorlu iklim şartları, nüfus artışını daima baskı altında tutmuş, kültürel birikimi önemli ölçüde geciktirmiş, bu yüzden bölgede siyasal oluşumlar ve devletin varlığı bir türlü gerçekleşmemiştir. Üstelik Sibiryâ'nın dağlar, buzullar ve çöllerle sıkı sıkıya çevrili coğrafyası; bölge kültürlerinin dış kültürlerle ilişkisini büyük oranda engellemiştir. Söz konusu coğrafi şartlar sebebiyle Sibiryâ kabile yaşamı, yüzyıllar boyunca benzer bir görünüm çizerek Geç Demir Çağı'na kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak Geç Demir Çağıyla ortaya çıkan Hun İmparatorluğu, yalnızca Sibiryâ tarihini değil tüm Avrasya tarihini de kökten sarsmıştır. Bu çalışmanın esas amacı, Hun öncesi Sibiryâ kültürlerini ve inançlarını genel bir çerçevede tanıtabilmektir.

Coğrafya

Sibirya; batıda Ural Dağları, doğuda Büyük Okyanus, kuzeyde Kuzey Buz Denizi ve güneyde Orta Asya Bozkır Kuşağı'na kadar uzanan büyük bir coğrafyanın adıdır. Araştırmamızın konusu olan Güney Sibirya ise tüm Sibirya coğrafyasının güney hattını kapsayacak şekilde, kuzeyde Kuzey Sibirya tundraları ile güneyde Orta Asya Bozkırları arasında kalan ve iğne yapraklı ağaçların hâkim olduğu “Tayga Kuşağı” içinde yer alır. Fakat bu terim belirtilen coğrafi özellikler kadar beşeri-kültürel sınırları da ifade eder ve bu özelliğiyle asla kesin çizgiler oluşturmaz.

Sibirya, yaklaşık 13 milyon kilometrekarelik bir yüzölçümüne sahiptir. Bugün bütün Sibirya dahilinde 35 milyon insan yaşar.¹ Sibirya sert ve zorlu bir iklime sahiptir. Bölge Uzakdoğu dağlarıyla doğuya, Güney Sibirya'nın yüksek dağları nedeniyle güneye, Urallar ve Avrupa dağları nedeniyle de batıdan gelen ılıman etkilere kapalıdır. Sadece kuzeye açıktır ve buradan da soğuk hava dalgası almaktadır. Bu nedenle Sibirya'da kış oldukça sert geçer. Ancak, yaz kısa süreli de olsa sıcaktır. Çoğu yerde ortalama kış sıcaklığı -30 veya -40 derecedir. Verhoyansk ve Oyamiakon gibi bölgelerde ise sıcaklık -71 dereceye kadar düşebilir. Yaz aylarında ise bu değer + 34 dereceye kadar çıkabilir. Yani Sibirya'da yıllık sıcaklık farkı 100 derecenin üstüne ulaşabilir. Yağış miktarı genel anlamda çok fazla değildir; yıllık ortalama 200-300 milimetredir. Güney dağlık bölgeleri ve Büyük Okyanus bu genellemenin dışındadır ve yıllık 1000 milimetrenin üstünde yağış alır. Kışları yağış çok düşüktür ve donmuş vaziyette olan topraklar tarıma uygun değildir. Sadece Güneybatı Sibirya'nın ağaçlık bozkır alanı verimli siyah toprağa sahiptir.

Yine Güney Sibirya'nın doğusunda da verimli siyah toprak adacıkları az da olsa mevcuttur. Sibirya toprakları baştan başa üç bölüme ayrılır. Bunlar Batı Sibirya ovaları ve bataklıkları, Orta Sibirya Platosu ve Doğu Sibirya'dır.²

Ural Dağları'ndan başlayarak İrtiş ve Ob nehirlerine kadar uzanan geniş düzlükleri kapsayan alan “Batı Sibirya” olarak adlandırılır. Batı Sibirya dünyanın en büyük bataklıklarıyla kaplıdır. Sularla örtülü bu coğrafya hemen güneyindeki Turan bozkırları ve çölleriyle tam bir tezat oluşturur.³ Batı

1 Güncel veriler için Rus Devleti resmi nüfus sayımlarına bakılabilir. İnternet: <http://www.gks.ru/>, erişim: 25 Ekim 2013.

2 İ. Topsakal (2011). “Türk Tarihi Açısından Sibirya'nın Kısa Tarihi”. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(1), 1866.

3 R. Taaffe (2012). *Coğrafi Ortam*. D. Sinor (ed.) *Erken İç Asya Tarihi*. İstanbul: İletişim, 38.

Sibirya'da, kuzeydeki tundra alanı hariç hâkim bitki örtüsü iğne yapraklı ağaçların oluşturduğu taygadır. Bu ormanlar vahşi hayvanların (kahverengi ayı, kurt, Ren geyiği, vaşak...) temel yaşam alanıdır, ayrıca değerli kürklere sahip küçük kemirgenlere de (sincap, kokarca, kır sansarı, samur...) ev sahipliği yapar. Bahsedilen bu zengin fauna Sibirya Şamanizmi'nin biçimlenmesinde etkin rol oynamıştır. Güneye doğru Tomsk enlem dairesi civarında arazi kuraklaşır ve iğne yapraklı orman biraz daha geniş yapraklı olan ak kavak ve huş ağaçlarının yer aldığı ormanlara dönüşür. Bu bölge ayrıca ağaçsız bozkır kuşağının da başlangıcını oluşturur. Söz konusu geleneksel ormanın bitişi ve bozkırın başlangıcı Batı Sibirya'nın güneydeki doğal sınırını oluşturmaktadır.

Orta Sibirya ise Yenisey Nehri, Orta Sibirya Platosu ve çevresini içine alır. Yenisey'in doğusundaki topraklar daima buzludur ve bu durum genişleyerek bütün Orta ve Doğu Sibirya'yı kucaklar. Arazi çok kuru ve engebeli olduğu için buradaki tayga çok yoğun ve sürekli, tipik bitki örtüsü ise melez çamdır. Orta Sibirya'nın güneydoğu toprakları Baykal Gölü'nün kıyılarına kadar uzanır. Baykal Gölü 31.494 km² yüzölçümü ve 1637 m derinliğiyle buzullar dışında dünyanın en büyük tatlı su deposudur. Göle 300 kadar akarsu giriş yapar, çıkış ise sadece Angara Nehri'yle sağlanır ve bu nehir Yenisey'in kollarından sadece birini oluşturur. Yenisey Nehri esas kaynağını Sayan Dağları'nın 2987 m yüksekliğindeki buzullarından alır. Altay-Sayan Dağları, Orta Sibirya'nın doğal sınırlarını oluşturur ve Sibirya'yı Moğolistan düzlüklerinden ayırır.⁴

Lena ve Baykal'ın doğusu Doğu Sibirya bölümü olup çam ormanları ve meralarla kaplıdır. Baykal'dan itibaren uzanan dağ kütleleri Okhotsk Denizi'ne kadar ulaşmaktadır, yükseklik ortalaması 3000 metredir. Mançurya ve Moğolistan boyunca akan Selenge ve öteki nehirlerin etrafında geniş otlaklar, fıstık çamı ve köknar ağırlıklı ormanlar görülmektedir. Bölgenin en büyük nehirlerinden Amur, büyük bir S çizerek 2880 km yol kateder ve Okhotsk Denizi'ne dökülür.

Sibirya nehirler ülkesidir ve ana çatıyı küçük büyük kollarıyla dört büyük nehir; Ob, Yenisey, Lena ve Amur oluşturur. Bu nehirlerin tamamı Güney Sibirya'dan kaynaklarını alır ve kuzeye doğru yönelerek Kuzey Buz Denizi'ne dökülürler. Yalnızca Amur batıya doğru yönelir ve Okhotsk Denizi'ne dökülür. Bölgedeki su kaynakları sert iklimi dengeler ve tuzu azaltarak insanlara uygun yaşam alanı sunar.⁵ Güney Sibirya, az yağış almasına rağmen nem derecesi yüksektir. Sıcaklığın çok düşük olması nedeniyle suyun buharlaşma oranı düşüktür, bu nedenle yüzey daima nemli bir iklime sahiptir.⁶

4 Topsakal, 2011: 1868.

5 Topsakal, 2011: 1869.

6 Taaffe, 2012: 44.

Harita. 1. Asya iklim kuşakları.

Harita. 2. Sibirya'da coğrafi adlandırmalar.